

RAPORT Z REALIZACJI PROJEKTU

„W POSZUKIWANIU MĄDROŚCI – WARSZTATY FILOZOFICZNE DLA MŁODZIEŻY”

Edukacja filozoficzna w XXI wieku

Fundacja Ośrodek Rozwoju Badań i Edukacji

Projekt dofinansowano z programu:

**Społeczna odpowiedzialność nauki II – Popularyzacja nauki (nr umowy:
POPUL/SN/0292/2023/01)**

Nazwa zadania:

„W poszukiwaniu mądrości” – warsztaty filozoficzne dla młodzieży

Wartość zadania:

100 190 zł

Wartość dofinansowania z Ministerstwa Edukacji i Nauki:

90 090 zł

Spis treści

OPIS REALIZOWANEGO PROJEKTU	3
PODSTAWY PRAWNE NAUCZANIA FILOZOFII W POLSCE	10
ANALIZA ZAŁOŻEŃ PODSTAWY PROGRAMOWEJ	12
NAMYŚŁ TEORETYCZNY NAD BADANYM PROBLEMEM	15
SPRAWOZDANIE Z SEMINARIUM	21
PODSUMOWANIE	25

Opis realizowanego projektu

Projekt dofinansowano z programu Społeczna odpowiedzialność nauki II – Popularyzacja nauki (nr umowy: POPUL/SN/0292/2023/01)

Czas trwania projektu: 1 września 2023–30 kwietnia 2026

Wartość zadania: 100 190 zł

Wartość dofinansowania z Ministerstwa Edukacji i Nauki: 90 090zł.

Celem projektu było opracowanie scenariuszy warsztatów dla młodzieży ze szkół średnich oraz przeprowadzenie ich w szkołach i ośrodkach młodzieżowych przede wszystkim w województwie mazowieckim.

3

Warsztaty miały za zadanie dostarczenie narzędzi wspierających krytyczne myślenie i poszukiwanie prawdy przy pomocy rozumowania, a więc oddzielając emocje, fałszywe przekonania i naciski środowiska. Takich narzędzi wspólnie szukaliśmy w filozofii klasycznej. Starożytni i średniowieczni myśliciele traktowali bowiem filozofię jako sztukę życia mądrego i szczęśliwego. Nie dostarczali przy tym gotowych odpowiedzi, a wskazywali narzędzia do samodzielnego poszukiwania prawdy. Zaproponowana metoda wydaje się spójna z potrzebami młodych ludzi.

Pierwsze zadanie w projekcie polegało na przygotowaniu autorskiego kompletu materiałów dla każdego z 5 warsztatów (scenariusz zajęć, notatnik, materiały źródłowe, prezentacja). Zostało ono zakończone w roku 2024.

Tytuły warsztatów:

- Po co nam do szczęścia filozofia?
- Rozmowy z samym sobą – ćwiczenia filozoficzne układające w głowie
- „Kim jest człowiek? – spojrzenie filozoficzne

- Człowiek wobec świata – filozofowie o mądrej ekologii
- Sztuka stawiania pytań – na dywaniku u Sokratesa

Każdy warsztat trwał 1,5 godziny, czyli dwie jednostki lekcyjne. Czasem prowadzono zajęcia jednego dnia, a czasem dostosowując się do planu lekcji, zakładającego 1 godz. filozofii w tygodniu. Uczniowie otrzymywali materiały, które były wykorzystywane w czasie zajęć, a także do dalszej pracy w domu. Materiały są dostępne na stronie Fundacji. Nauczyciele mogą z nich skorzystać w dwojaki sposób: poprzez użycie scenariusza i prezentacji do przeprowadzenia całych warsztatów, jak i poprzez skorzystanie jedynie z wyboru materiałów źródłowych. Według statystyk ze strony Fundacji każdy z plików został do tej pory pobrany około 200 razy.

4

W latach 2024–2026 skoncentrowano się na prowadzeniu warsztatów i ich promocji poprzez mailing oraz telefony do szkół. Zamieszczano także informacje w mediach społecznościowych (w grupach dla nauczycieli) oraz na portalu „Filozofuj!”.

W ramach przeprowadzonych zajęć pracowano z młodzieżą nad realizacją celów projektu, ukazując, jak wiedza filozoficzna może przekładać się na praktyczne umiejętności (krytyczne myślenie, zdolność zadawania pytań, lepsze rozumienie współczesnych problemów, takich jak np. prawa zwierząt, rola człowieka w świecie technologii cyfrowych itp.).

W czasie trwania projektu zorganizowano 101 warsztatów dla ponad 2200 uczniów ze szkół ponadpodstawowych w Warszawie, Krakowie, Łodzi, Gdańsku, ale także Bytowie, Chojnicach, Rudzie Śląskiej, Kielcach i Łomiankach. Pierwotnie zakładano, że zajęcia będą prowadzone w szkołach i ośrodkach młodzieżowych przede wszystkim w województwie mazowieckim, jednak wobec braku wystarczającego zainteresowania ofertą na terenie samego województwa mazowieckiego, rozszerzono projekt na inne części Polski.

Podsumowaniem projektu było seminarium on-line. Czynny udział wzięli w nim nauczyciele szkół ponadpodstawowych, w jakich realizowany był projekt, oraz nauczyciele akademicy, którzy prowadzili warsztaty. Najważniejsze wnioski z ponad dwugodzinnej dyskusji zostaną zaprezentowane w końcowej części niniejszego opracowania.

Główne założenia raportu

Prezentowany raport nie stanowi samodzielnego, systematycznego opracowania w wyniku badań nad edukacją filozoficzną w Polsce, ale jest pochodną prowadzonych warsztatów, których skala pozwala na dokonanie pewnych uogólnień. Podstawą do wyciągnięcia zaprezentowanych wniosków była obserwacja uczniów w czasie warsztatów, w szczególności ich samodzielnej pracy, która została powiązana z ankietami ewaluacyjnymi przeprowadzonymi w czasie większości warsztatów. Prowadzący warsztaty prowadzili ponadto rozmowy z uczniami i nauczycielami oraz wymieniali się spostrzeżeniami między sobą.

5

Wstępna wersja raportu została przedstawiona uczestnikom seminarium dotyczącego potrzeb i zainteresowań młodzieży w zakresie praktycznej edukacji filozoficznej i doradztwa filozoficznego. Do ostatecznej wersji zostały włączone również wnioski z dyskusji, w której brali udział nauczyciele oraz nauczyciele akademicy zaangażowani w projekt warsztatów i popularyzację filozofii.

SZCZEGÓŁOWE WNIOSKI I UWAGI:

- Dlaczego nie zawsze przeprowadzano ankietę ewaluacyjną?
Najczęściej rezygnowano z ankiety, gdy warsztaty odbywały się kolejny raz w tej samej grupie lub gdy dynamika spotkania uniemożliwiła wygospodarowanie czasu na przeprowadzenie ankiety.

Często też liczba ankiet różni się od potwierdzonej na protokole liczby uczestników (choć uczniowie byli obecni w klasie, nie wypełnili ankiety, ponieważ miała charakter dobrowolny).

- Na etapie projektu szacowano średnią liczbę uczestników w grupie na 20 osób, ale najczęściej prowadziliśmy zajęcia dla grup liczących 25–32 uczniów (co odpowiada liczebności klas w szkołach publicznych). Zdarzało się, że nauczyciele nalegali na łączenie dwóch klas, co skutkowało powstaniem grup warsztatowych ponad 40-osobowych. Z drugiej strony, prowadziliśmy też warsztaty dla grup zebranych poza normalnym planem lekcji albo w szkołach prywatnych, gdzie w zajęciach uczestniczyło kilka lub kilkanaście osób. Biorąc pod uwagę wyłącznie czynnik liczebności, można stwierdzić, że najlepsza dynamika pracy występowała w grupach 15–20-osobowych. W grupach powyżej 25 osób trudno było trafić w indywidualne potrzeby uczniów, natomiast grupy zbyt małe uniemożliwiały skuteczne przeprowadzenie części aktywności warsztatowych.
- Najczęściej z zaproponowanych wybierane były tematy: *Po co nam do szczęścia filozofia?* oraz *Sztuka stawiania pytań – na dywaniku u Sokratesa*, natomiast najrzadziej *Człowiek wobec świata – filozofowie o mądrej ekologii*. Można to zinterpretować w następujący sposób: pierwsze dwa tematy najłatwiej da się powiązać z treścią podstawy programowej filozofii oraz języka polskiego (Sokrates, stoicy), nie wymagają też wiedzy wstępnej, były najbardziej podstawowe. Powodem dystansu do zajęć *Człowiek wobec świata – filozofowie o mądrej ekologii* wydaje się być przede wszystkim pozornie najmniejsze powiązanie z problematyką zajęć, ale także obawy (wyrażane przez nauczycieli wprost i nie wprost), że temat może zostać zideologizowany lub będzie prezentacją jakiegoś określonego stanowiska i światopoglądu;

- W rozmowach z młodzieżą wybrzmiewało zaskoczenie, że o tematach poważnych można mówić językiem prostym, pozbawionym skomplikowanej terminologii, czy naukowego „zadęcia”.

- Dla prowadzących zaskakująca była, występująca dość często, rozbieżność między wynikami ankiet ewaluacyjnych, a tym, co faktycznie działo się na zajęciach; np. uczestnicy z grupy młodzieży z bardzo podstawową wiedzą, nieznającej odpowiedzi na podstawowe pytania prowadzącego, dopiero rozpoczynającej edukację filozoficzną udzielili w ankietach sporo odpowiedzi, że w trakcie warsztatów nie dowiedzieli się niczego nowego. Były też sytuacje odwrotne: uczniowie z dużą wiedzą, wykraczającą poza podstawę programową, chętnie dyskutujący w ankietach pisali, że wiele się nauczyli.
- Jeśli chodzi o pytanie „Czy warsztaty zainspirowały Cię do innego spojrzenia na omawiane tematy lub sposoby rozwiązywania problemów?”, najczęściej wybierano opcję „trudno powiedzieć”. Wydaje się to być wiarygodną i wyważoną odpowiedzią i nie świadczy o tym, że takich efektów nie będzie w przyszłości.
- Ogólną prawidłowością było, że najbardziej zaangażowane klasy wystawiały najlepsze oceny w ankietach, a klasy, w których od początku dały się zauważyć opór lub obojętność wobec tematyki warsztatów (brak odpowiedzi na neutralne pytania, gra na telefonie, rozmowy, brak umiejętności lub chęci zapamiętania prostych poleceń do pracy w grupach) wystawiały najgorsze oceny w ankiecie ewaluacyjnej.
- Oprócz nauczycieli filozofii najczęściej zapraszali nas na warsztaty poloniści. Często uzasadniali swoje zaproszenie chęcią uzupełnienia materiału np. w klasach z rozszerzonym językiem polskim lub maturalnych.
- Nie zaobserwowano związku między profilem klasy a zainteresowaniem tematyką warsztatów. Dostrzeżono natomiast,

że w szkołach, w których próg rekrutacyjny był wyższy, młodzież zazwyczaj była bardziej zainteresowana aktywnym udziałem w warsztatach.

- W roku szkolnym 2024/2025 do klas pierwszych zrekrutowano niemal wyłącznie młodzież z rocznika 2010, która rozpoczynając naukę w szkole ponadpodstawowej miała 14 lat. W dyskusjach problemowych można było dostrzec pewną niedojrzałość – „dziecięce” podejście sporej części tych najmłodszych uczniów.

Podstawy prawne nauczania filozofii w Polsce

Zgodnie z podstawą programową dla liceum ogólnokształcącego i technikum od września 2019 roku filozofia należy do grupy przedmiotów, które mogą być realizowane zarówno w zakresie podstawowym, jak i rozszerzonym. Sam ten fakt ma znaczenie systemowe: ustawodawca nie traktuje filozofii jako treści całkowicie fakultatywnej i pozaszkolnej, lecz jako składnik kształcenia ogólnego należący do formalnej struktury szkolnych programów nauczania. W zakresie podstawowym stanowi jeden z przedmiotów wybieralnych (plastyka, muzyka, filozofia – przedmioty te są dla siebie konkurencją) według decyzji dyrekcji szkoły. Kształcenie na poziomie podstawowym jest więc, jeśli szkoła uwzględniła ten przedmiot w ofercie, obowiązkowe. Dopiero w przypadku programu rozszerzonego możemy mówić o decyzji samego ucznia.

10

W związku z przeprowadzoną i wprowadzoną już sześć lat temu reformą znacznie wzrosła liczba szkół, w których jest nauczana filozofia. Według raportu IBE w roku 2015 nauczano filozofii w 196 szkołach, z czego w zakresie rozszerzonym jedynie w 18. W 2020 ta liczba wzrosła do 1176 szkół (680 liceów i 496 techników)¹. W roku 2025 maturę z filozofii, a więc na poziomie rozszerzonym, pisało 1618 uczniów². Maturę z filozofii wybierają także uczniowie, którzy w szkole nie rozszerzali filozofii, a do egzaminu dojrzałości przygotowywali się samodzielnie lub przy wsparciu nauczyciela przedmiotu. Ponieważ w większości szkół nauczyciele realizują tylko kilka godzin filozofii w tygodniu (tyle, ile pierwszych klas lub mniej), często jest to dla nich przedmiot dodatkowy. Uczą poloniści, historycy, filolodzy, którzy skończyli konieczne studia w tym kierunku.

1 Por. <https://filozofuj.eu/filozofia-w-ponad-tysiacu-stu-szkolach/> [dostęp: 15 kwietnia 2026]

2 https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2023/Informacje_o_wynikach/2024/sprawozdanie/sprawozdanie_matura_2025_ogolne.pdf [dostęp: 15 kwietnia 2026]

Obecny stan prawny uwzględnia zmiany wprowadzone rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia. Dla potrzeb raportu zasadnicze znaczenie ma jednak nie tylko data nowelizacji, lecz sam model myślenia o filozofii przyjęty w podstawie programowej. W zakresie podstawowym filozofia jest pojmowana jako wprowadzenie uczniów w myślenie filozoficzne za pośrednictwem filozofii starożytnej Grecji i Rzymu, a w zakresie rozszerzonym obejmuje trzy większe obszary: kulturę logiczną, elementy historii filozofii oraz wybrane problemy filozofii.

Analiza założeń podstawy programowej

WYBRANE ZAPISY PODSTAWY PROGRAMOWEJ W ZAKRESIE PODSTAWOWYM³:

„Podstawa programowa w zakresie przedmiotu filozofia w zakresie podstawowym jest przeznaczona dla klasy I liceum ogólnokształcącego i technikum. Głównym celem zajęć z filozofii jest wprowadzenie uczniów w myślenie filozoficzne na bazie filozofii starożytnej Grecji i starożytnego Rzymu. Przyjęcie takiej koncepcji nauczania filozofii umożliwia uczniom zapoznanie się z jednym z najważniejszych źródeł kultury europejskiej (śródziemnomorskiej) oraz pozwala rozpoznać jej dziejowe bogactwo i historyczną tożsamość⁴.

12

„Zadaniem nauczyciela nie jest jednak koncentrowanie się na samej historii filozofii starożytnej, lecz zwrócenie uwagi na ponadczasowe problemy, z którymi borykali się starożytni myśliciele. Grecka filozofia wyznaczyła bowiem zestaw zagadnień i wzorców myślowych, które są wciąż obecne w filozofii – czy szerzej: kulturze europejskiej, w tym polskiej, i które zachowały swoją aktualność aż do dziś⁵.

„Zajęcia z filozofii powinny uświadomić uczniowi znaczenie filozofii jako ważnej części kultury europejskiej, w tym polskiej. Edukacja filozoficzna nie wyczerpuje się jedynie w przestrzeni teoretycznej, w ramach której uczeń nabywa stosownej wiedzy i umiejętności składających się na myślenie filozoficzne. Edukacja filozoficzna pozwala bowiem także

3 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240001019/O/D20241019.pdf>
[dostęp: 15 kwietnia 2026]

4 Tamże.

5 Tamże.

dyskutować o najważniejszych problemach ludzkiego życia i kształtować własną tożsamość – indywidualną, obywatelską i narodową⁶.

„CELE KSZTAŁCENIA – WYMAGANIA OGÓLNE

I. Rozumienie filozofii jako fundamentalnego – obok nauki, sztuki, religii i prawa – składnika dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.

II. Świadomość wpływu starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię.

III. Znajomość głównych dyscyplin filozoficznych, ich problematyki i terminologii.

IV. Dostrzeganie w poglądach wielkich filozofów starożytnych paradygmatów myślowych, które są obecne w kulturze aż do czasów dzisiejszych.

V. Identyfikowanie różnych problemów, stanowisk i nurtów filozoficznych na przykładach pytań i twierdzeń wielkich filozofów starożytnych.

VI. Rozwijanie krytycznego myślenia i sprawności logicznych poprzez analizę wybranych pytań i argumentów filozoficznych.

VII. Umiejętność jasnego formułowania i rzetelnego uzasadniania własnych poglądów filozoficznych w dyskusji.⁷”

„Zaleca się, aby – o ile to możliwe – w realizacji każdego tematu uwzględniono cztery aspekty:

1. aspekt historyczno-filozoficzny: przedstawienie poglądów wybranych filozofów starożytnych na określone kwestie;
2. aspekt kulturowy: zwrócenie uwagi na wpływ omawianych pojęć i koncepcji filozoficznych na różne działy kultury europejskiej późniejszych epok;

6 Tamże.

7 Tamże.

3. aspekt problemowy: rekonstrukcja problemów filozoficznych poruszonych niegdyś przez myślicieli starożytnych i aktualnych aż do dziś;
4. aspekt logiczny: analiza pytań filozoficznych oraz argumentów, które można wysunąć za dyskutowanymi stanowiskami filozoficznymi lub przeciw nim.

Równomierne uwzględnienie tych czterech aspektów jest ważne, dlatego że lekcje filozofii w klasie I liceum ogólnokształcącego i klasie I technikum nie powinny być jedynie lekcjami z zakresu historii filozofii starożytnej, lecz przede wszystkim wprowadzeniem do filozofii za pośrednictwem starożytnej filozofii greckiej⁸.

14

Warto zwrócić uwagę nie tylko na ambitne cele, które postawiono w ramach zajęć z filozofii, ale także na różne (cztery) aspekty, jakie mają być brane pod uwagę w realizacji każdego z tematów. Nie chodzi wyłącznie o przekazanie wiedzy o poglądach danego myśliciela, ale ukazanie jego wpływu na szeroko pojętą kulturę europejską, ukazanie aktualności problemów i pytań stawianych przez starożytnych, a wreszcie podejście metodologiczno-logiczne, a więc analizę samej argumentacji i sposobów dowodzenia. Problem ten zostanie omówiony szerzej w części podsumowującej seminarium problemowe.

8 Tamże.

Namysł teoretyczny nad badanym problemem

Wszelkie prace legislacyjne w Polsce zakładają, że konsultacje społeczne są jednym z elementów wprowadzania zmian prawnych. Jednak w przypadku nauczania filozofii namysł i dyskusja nad tym, jak nauczać filozofii i jaki jest cel filozofii w szkołach, które stanowią pewien poziom meta, są integralną częścią filozofowania. W Polsce komentowanie programów nauczania filozofii ma długą tradycję, gdyż już w 1920 roku Kazimierz Twardowski sporządził swój komentarz do ministerialnego projektu nauki filozofii w szkole⁹, a samemu zagadnieniu edukacji filozoficznej poświęcił kilka tekstów.

Także wprowadzenie aktualnej podstawy programowej było dyskutowane w środowisku i omawiane w artykułach o charakterze naukowym i popularnym. Jeszcze na etapie konsultacji przed wprowadzeniem obowiązujących przepisów projekt spotkał się zarówno z entuzjazmem z powodu samego szerszego wprowadzenia filozofii do szkół, jak i z zastrzeżeniami środowiska, by wymienić tylko opracowanie W. Figiel, W. Ostrowski, S. Wachowiak, K. Kuczyńska, A. Pobjowska, *Komentarz do projektu podstawy programowej nauczania filozofii w zakresie podstawowym w szkole średniej*¹⁰. Przytoczony artykuł zawiera niezwykle trafną analizę problemów obecnej podstawy jeszcze przed jej wprowadzeniem, ponieważ tekst napisano już w 2016. Najwięcej publikacji pojawiło się w latach 2018–2020, kiedy wprowadzano podstawowe nauczanie filozofii. Część z nich podkreślała niewątpliwą wartość osvajania z zagadnieniami filozoficznymi jako odpowiedź na szereg edukacyjnych potrzeb młodzieży,

15

9 K. Twardowski K, *Kilka uwag o ministerialnym projekcie programu nauki filozofii w szkole średniej*, w: tenże, *Rozprawy i artykuły filozoficzne*, Lwów: Księgarnia S.A. „Książnica-Atlas” T.N.S.W.

10 W. Figiel, W. Ostrowski, S. Wachowiak, K. Kuczyńska, A. Pobjowska, *Komentarz do projektu podstawy programowej nauczania filozofii w zakresie podstawowym w szkole średniej*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Philosophica. Ethica – Aesthetica – Practica” 31, 2018, s. 103–108.

inne kwestionowały konieczność wyboru między edukacją artystyczną a filozoficzną.

Głównymi zaletami edukacji filozoficznej, które podkreślane są także w podstawie programowej, są umiejętności, jakie współcześnie określa się ogólnym hasłem kompetencji miękkich, a więc samodzielne i krytyczne myślenie, zdolności argumentacji i obrony swojego stanowiska, umiejętność słuchania argumentów drugiej strony, poszukiwanie rozwiązań, zdolność weryfikacji poprawności dowodzenia. Druga grupa korzyści, to ogólna edukacja humanistyczna, a więc rozumienie procesów historycznych, pojęć i kontekstu ich użycia, kontekst dla dzieł literackich itd.

Warto podkreślić, że w przypadku namysłu nad edukacją filozoficzną istotne są nie tylko teksty poświęcone bezpośrednio dydaktyce filozofii szkolnej, lecz także opracowania z zakresu pedagogiki filozoficznej, filozofii wychowania, metodologii nauczania humanistyki oraz refleksji nad kompetencjami argumentacyjnymi, interpretacyjnymi i aksjologicznymi młodzieży, a przede wszystkim pytanie o cel, jakiemu ma służyć ta jedna godzina filozofii w klasie pierwszej.

16

Albert Einstein miał powiedzieć, że „wykształcenie jest tym, co pozostaje, gdy zapomni się o tym, czego nauczono się w szkole”. Zdanie to staje się nadzwyczaj aktualne w czasach, gdy by mieć dostęp do wiedzy faktograficznej, wystarczy sięgnąć po telefon. Zdajemy sobie sprawę, że rozwój sztucznej inteligencji przyspiesza zmiany, które w procesie zdobywania wiedzy obserwujemy od dekad. W tym kontekście kompetencje miękkie i umiejętność dostrzegania szerszej perspektywy zaczynają odgrywać kluczowe znaczenie. Oczywiście filozofia nie ma wśród przedmiotów szkolnych monopolu na rozwijanie i wzmacnianie tych kompetencji, jednak jej rola jest poniekąd uprzywilejowana, co dostrzegają także twórcy podstawy programowej.

Autorzy artykułu *Komentarz do projektu podstawy programowej nauczania filozofii w zakresie podstawowym w szkole średniej* wskazują na słabe punkty funkcjonującego rozwiązania, a ich stanowisko wydaje się spójne i przemyślane. Pierwsze zagadnienie, które podnoszą, dotyczy obowiązkowości tego przedmiotu. „O ile o uczestniczeniu w edukacji filozoficznej w zakresie rozszerzonym będzie ewentualnie decydował sam uczeń, to o obowiązkowości przedmiotu «filozofia» w zakresie podstawowym będzie decydował dyrektor szkoły. Tym samym – koncepcja edukacji filozoficznej jako przedmiotu obowiązkowego wymaga uwzględnienia przynajmniej dwóch uwarunkowań, które być może nie są tak naglące, gdy idzie o przedmiot «dla chętnych». Kolejny szkolny przedmiot obowiązkowy:

17

1. powinien umożliwiać uczniom rozwój w obszarze szczególnie dla jakości ich życia istotnym, który w ramach dotychczasowej puli przedmiotów obowiązkowych był nieobecny lub marginalizowany;
2. powinien w swojej strukturze nawiązywać do doświadczeń uczniowskich i wskazywać na realne związki z tymi doświadczeniami:
 - c. wyposażać w narzędzia pogłębionego rozumienia tego doświadczenia,
 - d. wspomagać nie tylko w rozwiązywaniu podstawowych problemów zawierających się w tym doświadczeniu, ale także w świadomym kształtowaniu go;
 - e. czerpać z tego doświadczenia jako źródła inspiracji i uzasadnień metodycznych”¹¹.

Innymi słowy, ważne jest, co podkreślają też sami nauczyciele, żeby nie zrobić z lekcji filozofii kolejnej porcji wiedzy do przyswojenia, na dodatek wiedzy wysoko abstrakcyjnej i często trudnej. To niestety najlepszy sposób, żeby do filozofii zniechęcić i „obrzydzić” ją na zawsze. Przeciwnie, należy dołożyć wszelkich starań, aby główny wysiłek położyć na połączenie

¹¹ Tamże, s. 104.

treści filozoficznych z codziennym doświadczeniem życiowym uczniów, a w ten sposób pokazać, że zagadnienia z pozoru abstrakcyjne są *de facto* najbardziej praktyczne i życiowe, a myśliciele starożytni, których przywołuje się na zajęciach w ramach podstawy programowej, zadawali sobie dokładnie te same pytania, jakie stawiamy my teraz.

O ile, więc ogólne cele wydają się dla wszystkich jasne i wartościowe, to bardzo surowo punktuja autorzy artykułu konkretne treści i rozwiązania zawarte w obecnej podstawie programowej w zakresie podstawowym: „Szczegółowa charakterystyka treści kształcenia nie pozostawia wątpliwości, że Autor/Autorzy główny sens edukacji filozoficznej zdeponowali w wysiłku wyposażenia uczniów w wiedzę encyklopedyczną z zakresu filozofii starożytnej. Opracowali 12 działów/tematów, w odniesieniu do których sformułowali 54 operacyjne cele nauczania, o różnym stopniu złożoności merytorycznej”¹². Autorzy komentarza punktuja, że na każde z zaproponowanych 54 zagadnień przypada średnio po 20 minut, co jest praktycznie niewykonalne. Wypada więc wrócić do fundamentalnego pytania, co jest w filozofii najważniejsze i jakie pierwszoplanowe zadania stoją przed nauczycielami filozofii.

19

Zagadnienia problemowe, których nie podejmuje w sposób rozszerzony niniejszy raport, a które wymagają szczegółowego namysłu i dyskusji w środowisku, to między innymi następujące problemy:

- a. Filozofia a etyka
- b. Filozofia a edukacja polonistyczna
- c. Filozofia a wychowanie
- d. Filozofia a inne przedmioty
- e. Rozszerzony program nauczania i Olimpiada Filozoficzna, czyli jak zachęcać młodych ludzi i wdrażać ich w pogłębioną wiedzę z filozofii.

W zakresie relacji między filozofią a innymi przedmiotami szkolnymi zaznaczyć należy, że w obecnym systemie każdy przedmiot jest traktowany oddzielnie, a co za tym idzie, zagadnienia z filozofii pojawiają się także na innych lekcjach, przede wszystkim historii i języku polskim. Często są to krótkie definicje lub wybrane elementy, które nie stanowiły kluczowych zagadnień dla danej szkoły lub myśliciela, jednak dla potrzeb kontekstu

12 Tamże, s. 105.

wydają się istotne. Siłą rzeczy np. na języku polskim wykorzystuje się odniesienia do filozofii późniejszej niż ta omawiana na zajęciach w klasie pierwszej, np. egzystencjalizm. Otwartym pozostaje pytanie, czy wartością byłoby synchronizowanie treści i łączenie filozofii z innymi przedmiotami, czy też powinna pozostać przedmiotem w pełni autonomicznym i w pewien sposób propedeutycznym, także wobec przedmiotów ścisłych i przyrodniczych, będąc wprowadzeniem do metody naukowego myślenia i dowodzenia.

Między innymi te zagadnienia były poruszane na seminarium podsumowującym projekt. Jest to jednak wyłącznie przyczynek do dalszego namysłu i dyskusji.

Sprawozdanie z seminarium

Zaproszeni na seminarium uczestnicy zostali poproszeni o przeczytanie wstępnej wersji raportu i przygotowanie wypowiedzi na następujące tematy:

Główne zagadnienia na seminarium:

1. Jak uczyć filozofii w szkole? Akcent na wiedzę czy na kompetencje?
2. Jeśli początkiem filozofii jest zdziwienie, to jak rozbudzić je w młodych ludziach?
3. Własne obserwacje/doświadczenia ze szkół. Jakie wnioski po ponad 5 latach filozofii jako przedmiotu wybieralnego?
4. Edukacja polonistyczna a filozofia – skomplikowane relacje czy dwa niezależne światy?
5. Doradztwo filozoficzne – czy może być uzupełnieniem wsparcia psychologicznego?
6. Czy proponując okrojony program podstawowy nie upraszczamy zagadnień filozoficznych i tym samym nie zniechęcamy do filozofowania?

21

W toku dyskusji moderowanej przez dr Bognę Kosmuską zwrócono uwagę na następujące zagadnienia:

JAK WZBUDZIĆ ZDZIWIENIE?

Większość młodzieży w czasie lekcji szkolnych ma pierwszy kontakt z filozofią i kluczowe jest, aby ją zachęcić, a nie zniechęcić. Jak to zrobić? To pytanie nauczyciele stawiają sobie i powinni stawiać na bieżąco. Ważna jest również kwestia, jak rozbudzać ciekawość, żeby kształcenie wdrażało do samokształcenia, żeby uczniowie chcieli sami poszukiwać?

Sprawdzoną metodą jest wychodzenia od doświadczenia uczniów, myślenie o problemach filozoficznych i od problemów poprzez problemy wprowadzanie treści podstawy programowej. Nie należy zatrzymywać się na poziomie epistemologicznym (przekazu i weryfikacji wiedzy), ale raczej postępować w duchu filozofii starożytnej – by filozofia była przeżyciem, odniesieniem do codziennych, konkretnych pytań i doświadczeń uczniów.

W tym kontekście warsztaty „W poszukiwaniu mądrości” były cennym doświadczeniem. Uczniowie mieli bowiem okazję poznać prowadzących, którzy myślą na różne sposoby, mają też różne doświadczenia nie tylko naukowe, ale i życiowe

22

ROLA NAUCZYCIELA

Jeśli chodzi o cztery aspekty sugerowane przez podstawę programową (historyczno-filozoficzny, kulturowy, problemowy i logiczny), nauczyciele elastycznie wdrażają wszystkie, lecz szczególnie istotne wydają się ujęcie problemowe i aspekt kulturowy. Od uważności i doświadczenia nauczyciela zależy wybór metod, gdyż dla niektórych uczniów najważniejsza będzie otwarta, czasem nieszablonowa dyskusja czy eksperyment aktywizujący, a inni źle się czują, wychodząc z bezpiecznej ramy, jaką tworzą podanie i weryfikacja wiedzy. Formuła bardziej nieokreślona wywołuje lęk i domaga się zajęcia stanowiska, co nie zawsze w danym momencie jest w zasięgu ucznia.

Niebagatelne znaczenie w dynamice nauczania ma też osobowość nauczyciela i to, co uznaje za najważniejszy cel nauczania filozofii na poziomie podstawowym.

WOBEC SIEBIE I INNYCH

Ważnym aspektem, na jaki zwrócili uwagę uczestnicy, jest filozofowanie w grupie, jej wspólnotowy charakter. Przez 45 minut jesteśmy razem z innymi uczestnikami lekcji lub warsztatów, rozważając wspólnie tekst/myśl/problem ze świadomością, że uprawnione są różne rodzaje wypowiedzi i stanowiska. Uczymy się odsłaniać się z tym, co myślimy, znosić reakcje innych, reagować na różnice. To jest doświadczenie życiowe: jestem wśród innych, mogę sprawić, że to będzie miły czas, mam wpływ na atmosferę. Taki sposób rozmowy weryfikuje także kulturę logiczną naszego rozumowania. Nie naskakujemy na siebie w wojnie o racje. Wdrożenie uczniów do tego typu pracy jest sprawą fundamentalną.

23

Idąc dalej, myślenie filozoficzne, które pozwala na zadanie pytań poza schematem, wyjście poza, zobaczenie innych perspektyw, a także poznanie siebie, jest samo w sobie wsparciem dla uczniów neuroatypowych, ale też ogólnie – dla młodych osób w procesie odkrywania siebie. Akceptacja dla różnych, równoległych sposobów myślenia może być formą uprawnienia i upodmiotowienia ucznia, który w jakikolwiek subiektywny czy obiektywny sposób doświadcza wykluczenia. To ogromny potencjał, jaki daje obcowanie z tekstami filozoficznymi i różnorodnością filozoficznych metod.

FILOZOFIA JAKO ĆWICZENIE WSTĘPNE

Filozofia to jest często pierwszy przedmiot, gdzie uczniowie uczą się uczyć na poziomie licealnym, wypracowywać różne metody radzenia sobie z tekstem abstrakcyjnym. Wprowadzenie filozofii w klasie pierwszej może wiązać się z pewnymi trudnościami ze względu na niedojrzałość emocjonalną uczniów, ale ma tę zaletę, że dzieci przychodzą z większą otwartością, łatwiej wdrażają się w nowe doświadczenie, które nie jest obarczone presją i stresem. Z perspektywy ocen i matury filozofia nie jest bowiem

ważnym przedmiotem w świadomości uczniów i szkoły. Może więc stać się pewnego rodzaju laboratorium. Metody filozoficzne z powodzeniem mogą też zostać zastosowane w nauce innych przedmiotów i wspierać proces przyswajania wiedzy.

FILOZOFIA A INNE PRZEDMIOTY

Choć w obecnym modelu nauczania nie ma przestrzeni dla projektów interdyscyplinarnych i łączenia materiału z różnych przedmiotów, to może się to dzieć i dzieje wewnątrz samej edukacji filozoficznej. Po pierwsze, zachodzi to poprzez ukazanie aspektu kulturowego i odniesienia do dzieł literatury i sztuki. Nauczyciele mają też możliwość pokazania, jak omawiane zjawiska i problemy opowiadane są językami różnych dyscyplin nauki. W samej metodzie filozoficznej jest więc pewna otwartość, zdolność widzenia problemów całościowo. Nauczyciel filozofii dysponuje narzędziami, które ukazują szerszą perspektywę i rolę edukacji humanistycznej rozumianej kompleksowo.

24

Podsumowanie

Zarówno doświadczenie prowadzących warsztaty, jak i wyrażone przez nauczycieli w trakcie seminarium opinie wskazują, że największe znaczenie dla jakości nauczania filozofii i możliwości realizacji celów wyznaczonych przez podstawę programową, ale i niezależny namysł, mają mądrość, odpowiedzialność i wewnętrzna motywacja nauczyciela. Pracuje on nie tylko, jak wszyscy inni nauczyciele, z drugim człowiekiem – uczniem, ale także z subtelną materią problematyki filozoficznej. Wprowadzenie młodych ludzi w doświadczenie myślenia filozoficznego z wszystkimi jego korzyściami, tylko częściowo wskazanymi w niniejszym raporcie, jest projektem, który opiera się bardziej niż na nowoczesnych narzędziach na klasycznej relacji mistrz–uczeń, na wzajemnym zaufaniu i szacunku. Zatem powrót do filozofii starożytnej, nie tylko w zakresie materiału, ale także metody jej uprawiania, jest równocześnie zbieżny z nowoczesnym i otwartym podejściem do edukacji odpowiadającej na potrzeby współczesnych czasów i dzisiejszej młodzieży.

25

Opracował:

Zespół Ośrodka Rozwoju Badań i Edukacji

reprezentowany przez dr hab. Karolinę Kochańczyk-Bonińską